

“МАЗЕПАНА” У ТВОРЧОСТІ КІНОРЕЖИСЕРА ЄВГЕНА ДЕСЛАВА

Український кінорежисер Євген Деслав (справжнє прізвище – Слабченко) (1898-1966) належить до зірок першої величини у світовому мистецтві (1). Це був митець, який своєю величиною дорівнював своєму славетному приятелеві Олександрові Довженку. Його як кінорежисера високо шанували кінорежисери Луї Бунюель, Луїджі Кавальканти, Марсель Карно, Рене Клер, художник Сальвадор Далі, письменник Володимир Винниченко та ін. Деслав став першим з українців, який за фільм “Війна хлопчиків” (інша назва – “Генерали без гудзиків”) був удостоєний престижної американської премії “Оскар” ще у 1938 р. (за кращий іноземний фільм); першим з українців, який був удостоєний почесного диплома Венеціанського кінофестивалю 1956 р. тощо. Він брав участь у зйомках (як режисер, кіносценарист, оператор) понад 150 кінофільмів у Франції, Іспанії, Португалії, Швейцарії, Монако, був одним із зачинателів продукції телефільмів у Іспанії та Монако. Але в СРСР ім'я Деслава було під забороною. Російські шовіністи й більшовики не могли йому пробачити, що він без вагань підтримував УНР і перебував на її дипломатичній службі, а пізніше залишився в еміграції (Франція, Іспанія).

Євген Деслав народився у Таганчі, що на Київщині, вчився у гімназії у Білій Церкві. З початком українських визвольних змагань 1917-1921 рр. він узяв у них активну участь, служив дискур'єром уряду УНР. Опинившись на еміграції, вчився у Празькому та Берлінському університетах, у знаменитій Сорбонні (Париж), також у паризькій кінематографічній школі (1925-1926). Потім плідно працював на ниві кіномистецтва спочатку в Парижі (1925-1939), потім у Мадриді (1939-1953), врешті у Ніцці, яка стала його другим рідним містом. Він брав участь у зйомках десятків фільмів не тільки у Франції та Іспанії, а також Португалії, Швейцарії, Єгипті, займався літературною діяльністю, навіть став членом Товариства письменників Іспанії (єдиний з українців, а може, і взагалі зі слов'ян). Він брав участь (як сценарист або режисер) у створенні низки важливих фільмів „La marche des machines”, тобто “Марш машин” (1928), „La nuit électrique”, („Електричні ночі”, 1929), „Montparnasse”, („Монпарнас”, 1931), „Revelation”, („Ревеляція”, 1948), „La Balafiera de los tres amores”, („Балада трьох кохань”, 1951), „Країна чорної землі” (1955), „Картини в негативі” (1956), „Vision Fantastique”, („Фантастична візія”) (1957) та ін. Дуже важливим є те, що Деслав ніколи не цурався свого українства і як тільки міг сприяв українській справі. Він брав участь у діяльності Українського Червоного Хреста УНР, прагнув використати міжнародні кінофестивали, на котрі його постійно запрошували, як трибуну для пропаганди української справи й українського кіномистецтва, дописував до української емігрантської преси, писав художні твори, присвячені українському визвольним змаганням, у т.ч. й УПА, життю української еміграції, прагнув зняти кінофільми, присвячені Симону Петлюрі та Євгену Коновальцю, документальний фільм про українську еміграцію у Швейцарії, навіть створив відповідний історико-туристичний путівник. Деслав болісно переживав за долю українських архівів, які гинули на чужині або надовго виключалися з наукового обігу, планував створити у Західній Європі “Український Кіноархів” та “Українську Міжнародну бібліотеку” (“Українську Бібліотеку-Архів”), навіть скуповував україномовну літературу або літературу про Україну.

Мрією всього життя Деслава було зняти художній кінофільм “Гетьман Іван Мазепа”. Задум цього фільму народився у нього ще у 1930 р., причому у цій справі

йому мали посприяти українські митці-емігранти, що проживали, як тоді й Деслав, у Парижі. Фінансувати ж цей творчий план мали українські меценати із США та Канади. Дана спроба залишилася на рівні планів, але вже у 1938 р. Деслав задумав на основі власного сценарію екранізувати “Мазепу” разом з видатним французьким кінорежисером Рене Клером. Але тут вибухнула Друга світова війна, яка перекреслила задумане. Деслав довго шукав роботу, потім знімав фільми у Швейцарії... Нічого не вийшло з фільмом про Мазепу і у 1945 р., бо Європа тоді ще тільки піднімалась із руїн... Слід сказати, що тут є й провина самого Деслава, який не завжди адекватно інформував громадськість про свою роботу над фільмом, далися взнаки його тяжіння до містифікацій та самореклами, прагнення видати бажане за дійсне. Але у 1955 р. він повернувся до реалізації задуманого і тепер підійшов до цієї справи значно ґрунтовніше.

Деслав ретельно збирав матеріали, вивчав джерела та літературу, консультувався зі спеціалістами, в т. ч. зі своїм добрим приятелем, професором Ільком Борщаком (дипломатом УНР і відомим істориком доби Мазепи), навіть працював у архівах і сам писав музику до майбутнього фільму. Він уважно ставився і до відбору акторів, прагнув знайти “золоту середину” (щоб була збережена українська атмосфера у фільмі і водночас, щоб забезпечити його касовий успіх). Себе самого він бачив у ролі Пилипа Орлика – довіреної особи Мазепи і майбутнього гетьмана. Складніше було з центральними постатями фільму: Іваном Мазепою та Мотрею Кочубей. Час спливав, хронічний брак грошей не давав змоги реалізувати задумане, а намічені актори старіли. Найкращим претендентом на роль Мазепи Деслав бачив спочатку українського актора Джона Годяка, а потім голлівудську зірку Джона Пеленса (псевдонім українського актора Івана Палагнюка, який протягом свого тривалого життя зіграв понад сотню ролей і помер уже у ХХІ ст.). Палагнюк був свідомим українцем і підкреслював це при кожній okazji, добре знав українські реалії і до того ж добре відповідав романтичному і мужньому образу Мазепи, який задумав Деслав. До всього Палагнюк мав богатырську статуру, йому добре вдавалися ролі лідерів, сильних і вольових людей. Гірше було з Мотрею, оскільки відповідну актрису було знайти важче, але Деслав зробив правильний вибір, зупинившись на...Мерилін Монро. Важко сказати, наскільки вона б зуміла відтворити на екрані образ юної Кочубеївни, яка начебто закохалася у свого хрещеного батька, але одне ім'я “секс-бомби” Голлівуду забезпечило б фільму успіх ще до його виходу на екран. Але цей задум так і не був реалізований...Необхідної суми грошей не вдалося знайти. Емігрантське ж середовище не завжди підтримувало Деслава, не розуміло, що він не може зняти фільм не через брак таланту чи через лінощі, а через елементарний брак коштів. Замість реальної допомоги митцю з його середовища інколи навіть лунали насмішки з Деслава за його мазепинський “довгобуд”. Досить указати на фейлетон “Где слава про Деслава” анонімного автора, який сховався за псевдонім “Кіно-аматор”, опублікований у газеті “Український голос” від 1.09.1955 р.

На жаль, кіноархів Деслава зберігся дуже погано, досить сказати, що в сучасній Україні є лише три фільми славетного режисера. Його папери спіткала не краща доля. Однак в архівосховищах Канади нам вдалося попрацювати з матеріалами архіву відомого українського громадського і церковного діяча, єпископа Євгена Бачинського (1885-1978), який 70 років свого життя прожив на еміграції й активно листувався з Деславом, починаючи з 1939 р. Нині всі ці матеріали (бл. 200 документів), які зберігаються у відділі рукописів Карлтонського університету в Оттаві (Канада), нині готуються нами до друку. Серед них є й такі, які висвітлюють роботу Деслава над сценарієм фільму Мазепа і плани щодо його екранізації.

Саме тут знаходимо звістку про відновлення роботи Деслава над сценарієм для художньої картини про Мазепу. 7 липня 1954 р. у листі до Є.Бачинського, писаному з Локарно, режисер ділився враженнями від міжнародного кінофестивалю і між іншим згадав про свої інтерв'ю для швейцарського та німецького радіо (6 липня) “відносно мого сценарію фільма “Іван Мазепа”. Але

найважливіші листи Деслава припадають на 1957-1959 рр. Вони адресувалися до містечок Ружемон та Бюль у одному із франкомовних кантонів Швейцарії, де були помешкання єпископа Євгена. 25.11.1957 р. Деслав запитав: “директор Венеціанської бібліотеки запевняв мене, що Мазепа студіював у Мілані. Чи може це бути? Про перебуття Мазепа у Версалі і у Відні я маю відомости, але в укр[аїнських] колах нічого про Мазепу у Мілані не знають”. Тут він просив також про консультації і матеріали, бо знав, що єпископ Євген диспонує величезним архівом та бібліотекою. На жаль, єпископ не міг нічим допомогти і у своєму листі від 29.11.1957 р. відіслав режисера до проф. Борщака: “Про те, що Мазепа студіював в Мілані, мені не відомо і ніколи не чув! Зверніться до п. Борщака, він скорше може про це знати”.

У листі від 7.12.1957 р. Деслав розповідав Є. Бачинському про свої важливі знахідки у західноєвропейських архівах та бібліотеках. Так, він десь придбав примірник надзвичайно рідкісної тритомної книги швейцарських істориків, братів де Массон “Memoires secrets sur la Russie et particulièrement sincla fin du regne de Catherine II et le commencement de celus de Paul I” (Париж, 1800, друкарня Шарля Поже (Pougens), де велика увага приділялася українському козацтву і відзначалась участь українців у швейцарському поході Суворова. За це з наказу російських царів книга була “майже цілковито знищена. Швайцарські бібліотеки її не мають”. У цьому ж листі Деслав повідомляв, що він опрацьовує матеріали з часопису “Україна”, який редагував Борщак. Цікаво, що Деслав не поділяв поглядів цього історика на Мазепу, бо той трактував гетьмана у “московсько-пушкінському стилі і дусі, які не відповідають дійсности (я в цій справі простудіював тут у Ніцці приватні архіви – “Акти Малоросії” і “Юго-Западної Росії” Міністерства Зак[ордонних] справ у Петербурзі (що колись були в тутешньому царському консульстві)”. Через півроку (27.05.1958) він повідомляв, що дістав від Борщака “цінні матер’яли”, а головне, що вже задумав зняти також документальний “український фільм “Мазепа у світовому мистецтві”. Деслав знову просив єпископа Євгена допомоги у цій справі, бо “у Вас певно є якісь цікаві матер’яли про Мазепу, що підходять до фільму і за позичення мені яких для фільму я зможу заплатити”. Особливо необхідна була Деславу російськомовна книга якогось автора під назвою “Запорожский Скит на Афоне” (він, видно, знав, що в монастирях Афона зберігаються дари Мазепа, зокрема розкішне Євангеліє, і хотів дістати повніші відомості). Черговий лист (від 29.05.1959) містив справді сенсаційну новину. Виявляється, Деслав восени 1958 р. встиг попрацювати “в державних архівах Монакського Принца” (в Монте-Карло?) і знайшов там згадку про “таємний осередок українських старшин-мазепинців” в Ля-Валетті - столиці Мальти “в тодішній морській школі, - всі вони мали шведські паспорти і шведські імена. Я почав листування з мальтійськими музеями і маю вістки, що на Мальті існують якісь важкі “козацькі” манускрипти часів 1710-1725 р.”. На жаль, з подальшого листування невідомо, чи вдалося Деславу попрацювати з цими “манускриптами” і яким був їхній зміст, яка була мета перебування на Мальті мазепинців. Можна лише припускати, що Орлик та Карл XII прагнули підготувати з них висококваліфікованих морських офіцерів, які могли взяти участь у боротьбі проти російського флоту на Балтиці та на Чорному морі. Цю тему він розвинув, і 10 грудня 1959 р. Деслав повідомляв єпископа Євгена про свою знахідку “на початку 1959 р.” документів, які свідчили, що “на початку 18-го століття в морській школі в La Valette на Мальті були молоді старшини, надіслані Мазепою”. Він прагнув розповісти про цю знахідку зі сторінок української емігрантської преси, але “всі галицькі доктори, професори і магістри почали висловлювати свої “глибокі думки”, що це все вигадки, бо Костомаров і Грушевський про це нічого не писали. Все це мене дійсно глибоко образило.” Справедливе обурення Деслава такими діями газетярів було настільки сильним, що він не захотів до них звертатися у справі ще однієї цікавої знахідки. Під час свого недавнього чотиримісячного перебування в Іспанії, де він зняв 9 телефільмів, Деслав розшукав потрібні

матеріали у тамтешніх букіністів та бібліотеках. Йому вдалося знайти “повну документацію про еспанського композитора Felipe Pedrell’a, який написав, як Ви певно знаєте, симфонію “Мазерра” (1904 рік)”. За інформацією дніпропетровського дослідника теми “Мазепа у світовій культурі” Миколи Чабана, Феліпе Педрель (1841-1922) - іспанський композитор, музикознавець, фольклорист, критик і музично-громадський діяч, який працював у Барселоні та Мадриді. Він написав кантату “Мазепа”, яку було вперше виконано 1881 р. у Мадриді. Отже, це достовірна інформація, а питання полягає лише в тому, що ж саме мав на увазі Деслав (чи це був інший твір Педреля, чи Деслав сплутав кантату з симфонією і неточно датував час її створення?).

Хоча й ця спроба зняти фільм про Мазепу була невдалою, але зацікавлення Деслава постаттю гетьмана вилилося в інші форми. Так, на рубежі 50-60-х рр. ХХ ст. він загорівся ідеєю написання кількох книг, в т. ч. “Дипломатичної історії України”, навіть написав її чорновий варіант. Судячи зі змісту цього твору, тут мала бути добре висвітлена доба Мазепи. Досить вказати на такі розділи, як: “Дипломатичні кур’єри Генеральної канцелярії гетьмана Мазепи”, “Дипломатичне листування гетьмана Мазепи з польським королем Станіславом Лещинським”, “Прокламації гетьмана Мазепи з приводу трактату з шведським королем”, “Полтавський бій у споминах учасника-швейцарця”, “Трактат Карла XII і гетьмана Мазепи”, “Декларація Карла XII гетьману Війська Запорозького 10 травня 1710 року” та ін. Ці матеріали можна виявити, як і сценарій нереалізованого фільму “Гетьман Іван Мазепа”, і його виписки з унікальних джерел у архівах Іспанії, Італії, Монако та Франції. Все це допоможе висвітлити чимало важливих сторінок “мазепіани”.

Джерела та література:

1) Детальніше про Деслава і публікацію деяких його листів див.: Мицик Ю. Зі спадщини кінорежисера Євгена Деслава // Кінотеатр. – 2008. - № 2(76). - С. 31-34; № 5 (79). – С. 25.

Олександр Алфьоров

ЕКОНОМІЧНЕ СТАНОВИЩЕ СТАРШИНСЬКОГО РОДУ ГОЛУБІВ ТА ЙОГО ВІДГАЛУЖЕНЬ (ГОЛУБИ, ЗІНЕВИЧІ, МАНУЙЛОВИЧІ, АЛФЬОРОВИ)

“Jeno ze potem, gdy zapytaja, skad jestes? – nie ma co rzec. Skad? Z Wiatrowa. Z jakiego Wiatrowa? Z Wiatrowa w polu.”

(H. Sienkiewicz “Na polu chwały”)

Економічна могутність будь-якої козацької родини ставала підґрунтям до набуття нових урядів, шляхетніших родичів та впливу серед старшинських кіл. Маєтності у розумних руках приносили не лише прибутки, а й збільшували загальносімейний майновий фонд. Роди, які спромоглися забезпечити своїм нащадкам значну земельну власність, після скасування Гетьманату та козаччини на Слобожанщині, уникнули соціальної декласації. Саме з таких сімей вийшли відомі українські письменники, музиканти, художники, діячі науки та політики ХІХ ст.

Рід Голубів, один з небагатьох старшинських родів, який перебував при владі протягом усієї козацької доби. Від реєстру Стефана Баторія до скасування козацьких